

A-2311

Kui palju lapsi saavad Münchени
linnas emarinda, kui palju toide-
takse kunstlikult, ja kui palju
sureb kummagist liigist esimesel
eluaastal. e e e e e e e e e e e

Mis haiguste kätte surewad inimesed
Jurjewis (Cartus) ja mis kuudel
kõige rohkem. e e e e e e e e e e e

Jurjewis (Cartus) e e
„Postimehe“ kirjastus.

Kui palju lapsi saavad Müncheni linnas emarinda, kui palju toidetakse kunstlikult, ja kui palju sureb kummagist liigist esimesel eluaastal. * * * * *

Mis haiguste kätte surewad inimesed Jurjewis (Cartus) ja mis kuudel kõige rohkem. * * * * *

A-2311

840

Bibliotheca
universitatis
Dorpatensis

Kui palju lapsi saavad Müncheni linnas emarinda, kui palju toidetakse kunstlikult, ja kui palju sureb kummagist liigist esimesel eluaastal.

H. Koppel.

Esipool oleme prof. v. Bunge kõne põhjuste üle, mis pärast mitte-imetajate emade arw järjest kasvamas on, pea täiel kujul ühes juurde lisatud, kindlate arvude pääle toetatud põhjendustega, lugejatele ettepannud. Sel küsimusel on ka meie kohta juba suur tähtsus, sest ka meie juures on mitte-imetajate emade arw järjest kasvamas. Et meie emad mingisuguste wälimiste põhjuste pärast mitte ei imetaks, ei wõi küll ütelda, aga nii mitmed, kes seda kõige parema tahtmisega teeks, ei suuda lihtsalt imetada. Si aita jääb rohud, ei ema eest hoolekandmine midagi, ema rinda ei tule piima ja last peab kunstlikult toitma hakkama. Kui suur meie juures nisuguste õnnetute emade arw on, ei ole võimalik umbkaudugi ära arwata, ja on kindlamate teatuste saamine selle kohta ka õige raske, sest et meil weel pea kuskil korraldatud arstliku terwishoiuliste olude eest hoolekandmist ei ole. Põllutöö instruktorigi pandakse meil küll juba ametisse, seakaswatuse ja tarjakaswatuse üle katsumad kohalikud põllumeeste seltsid tarwilikka teadusi wälja laotada ja teateid koguda, inimeste kaswatamise ja terwishoidmise eest ei hakata aga weel kuskil awalikult hoolt kandma. Loeme kuskilt ajalehest, et küsimus kihelkonnakonwendil arutamisel olnud, kas kihelkonna-arsti ametisse panna ehk ei, selle ülesandeks wõiks teha, terve kihelkonna terwishoiuliste olude üle walwata ja terwishoiulisi õpetusi anda, siis teame juba hakatuses, kuidas see asi lõpetatud on. On's siis meie maal ikka weel inimesed odawamad kui koerad ja hobused, ja inimese lapsed alamad kui wajakad ja seapõrsad?!

Aga ma pidin ju Müncheni rinnalastest rääkima, meie kihelkonna-arstide küsimus on nii tähtjas, et see terwet „Terwise“ ummert tarvitab. Ehk saame ta ligemal ajal harutusale wõtta.

Uure karstlaste kõnedes oleme harilikult niipalju liialdamisi kuulnud ja lugenud, et suur jagu lugejatest karstuseisulisi kirjatükkiid ainult weel päälsikandu loeb, ja sääl ette toodud põhjendusi hästi enam ei taha maksuks pidada. Tõendusiks, et prof. Bunge ette toodud imetamise kohta käiwad arwud mitte niisuguste liialduste liiki ei käi, panen siin ühe Münchени arsti kirjatööst sellesama küsimuse kohta kogutud arwud üles, kus arwete kogumisel alkoholi wastu wõitlemisega midagi tegemist ei ole olnud.

Münchени elanikkude arw on praegu 520,000. Iga tuhande inimese kohta surewad läbistiku 24 aastas. See wõrdlemisi kaunis suur surejate arw põhjeneb suure lastesurewuse pääl esimesel eluaastal. 1902 juri näituseks jellel aastal sündinud 17,861 lapsest 4292 ära, sellega umbes weerand osa kõigist sündinutest, ehk kümme korda rohkem, kui üleüldine surewus oli. Lastesuremise pääpõhjuseks on ka sääl laste kunstlikult toitmist leitud olemat. Teaduses ei maffa ainult arwamised ilma igalühel arusaadawate põhjendusteta midagi, sellepärast on ka sellele arwamisele arwustiku teel põhjendusi otsitud. Nii, kui igas suuremas linnas, peab ka Münchenis iga furnu kohta arstlik tunnistus toodama, mis haiguse kätte ta furnud. Surmatahtede pääl peab iga esimeses eluaastas surnud lapse kohta märkus tehtud olema, kuidas surnut on toidetud, kas ema-rinnaga wõi kunstlikult, ehk kui kaua ta enne rinda on saanud, kui teda kunstlikult toitma hakati. Niisugused teated käiwad aga ainult surnute kohta. Nende laste kohta, kes elama on jäänud, ei leia meie säält midagi. Münchenis plaanitakse ligemal rahwalugemisel esimeses eluaastas olemate elawate laste kohta sellekohta käiwaid arwusiid koguda, esiotja on aga säälne arst Dr. Groth neid teisel teel saada katjunud, ja nimelt abirõugepanemisel.

Abirõugepanemine on sääl kõwa ülewalmamise all. Sääl peab igale lapsele abirõugeid pandama, ja nimelt iseäranis selleks ette walmistatud arstide poolt, isegi igal arstil ei ole selleks luba, nii tähtsaks peetakse sääl seda toimetamist. Kui kaugele on sellepoolest meie ülikoolilinn maha jäänud! Raske on ütelda, kas meil linna walmistus liig hooletu on, wõi peab ta elanikkude haridust liiga suureks, sest meil annab linnaamet ainult mõnikord aastas teada, et sel ja sel päewal linna haigemajas ilma hinnata rõugeid pandakse ja jääb igapähe enese hooletaks, kas ta oma lapsele rõugeid panna tarwilikuks arwab ehk mitte. On aga keegi rõugepanemise tähtsusest küll aru saanud, siis ei wõi temale weel pahaks panna, kui ta haigemajasse rõugeid panema ei lähe, sest sääl on rõugepanemine ühe linna habemeajaja hooletaks antud, nagu see endistel aegadel ka Saksamaal olnud. Et meie ülikoolilinnas selleks koguni iseäranis ette walmistatud arstisiid küllalt leiduks, et praegu Saksamaal ka koguni teisele seisukohale on jõutud, see teadmine ei näi weel meie linna-

ametini ulatanud olemat. Arusaadam on aga, et usalbus habemeajajate terwishoiuliste teaduste fiske meie elanikkude seas enam endiseks ei ole jäänud ja terwisolud niisuguse linnawalitsuse ja elanikkude mõtete lahkumise all kannatama peavad. Maal on rõugepanemine arstide puudusel kannis laialiselt koolmeistrite kätte ustud, kes endid selleks peavad ettevalmistama. Wähemalt ei seisa nad arusaamise poolest linna habemeajajatest mitte alamal. Wallawalitsused waltawad aga hoolega, et tõesti kõitidele lastele rõugeid pandaks, ja ei jätta seda mitte igaihe enese otsustada. Wiimajel ajal, kus koolmeistrid tihti oma kohtasid wahetawad ja ameti alustusel wallawalitsustele tundmatad on, ei seisa see amet mitte koolmeistrite käes, waid on rõugepanijaks mõni enam haridust saanud peremees nimetatud, kes seda ametit kohaliku kreisiarsti juhatusel ära on õppinud. Igal aastal seatakse kõigi wallapiirides olemate rõugepanemise ealiste laste nimekiri kokku ja nõutakse need lapsed awalikule rõugepanemisele, kellel weel tunnistust ei ole, et neil rõugeid juba pandud oleks. Selle asja poolest wõiks meie linnawalitsused — wist ei ole lugu mundes linnades ka parem kui meie ülikoolilinnas — meie wallawalitsusi küll eeskujuks wõtta.

Dr. Groth, rõugepaneja arst Münchenis, pani nüüd emadele, kes oma lastele rõugeid panema tuliwad, küsimisi ette, kuidas laps toidetud, kas rinnaga, kui kaua, wõi kui kaua rinda saanud, mis wanadusest pääle kunstilikult toidetud.

Münchenis peab igale lapsele selle kalendri-aasta jooksul, mis tema sündimise aasta järel tuleb, rõugeid pandama. On mõni laps õige ha'glane, siis wõib arst rõugepanemist üks aasta edasi lükata. Paljudele, kes aasta algusei sündinud, lasewad emad aga ka juba sellesama aasta jooksul rõugeid panna. 1903. aasta rõugepanemisele ilmuwate laste seast leidis Dr. Groth 2816 niisugust, kes umbes aasta ehk natukene wanemad oliwad, ja selle toitmise kohta tema siis emade käest ligemaid teateid kogus.

Tabeliks kokkuseatud leidis tema järgmist:

Tabel I.

Kunstlikult toidetud, sugugi rinda saanud.	Kuni 1 kuud imetatud.	1—3 kuud imetatud.	3—6 kuud imetatud.	6—9 kuud imetatud.	9—12 kuud imetatud.	12 ja enam kuud imetatud.	Summa.
1565	321	410	312	120	45	43	2816
55,6%	11,4%	14,6%	11,1%	4,3%	1,6%	1,5%	
67%			7,4%				

Et nende laste vanadus kaunis miimesugune oli, mõned 1901, teised 1902 ja mõned 1903 sündinud, ja arvud sellepärast ehk mitte selged küllalt ei näitaks olevat, on Dr. Groth pääle selle päätabeli meel kolm teist tabelit kokku seadnud, kus ta igaaastased lapsed ijaaranis üles on pannud, mis ka siin järgnevalt ettepaneme:

Tabel I a.

1) Lapsed, kellel 1903 rõuged pandud, kes aga 1901 sündinud:

Ruukfiktult toidetud, sügugi rinda jaanud.	Ruui 1 kuud imetatud.	1—3 kuud imetatud.	3—6 kuud imetatud.	6—9 kuud imetatud.	9—12 kuud imetatud.	12 ja enam kuud imetatud.	Summa.
339	58	86	53	19	8	13	576
58,8%	10,1%	14,9%	9,2%	3,3%	1,4%	2,2%	
68,9%			6,9%				

Tabel I b.

2) Lapsed, kellel 1903 rõuged pandud, kes 1902 sündinud:

Ruukfiktult toidetud, sügugi rinda jaanud.	Ruui 1 kuud imetatud.	1—3 kuud imetatud.	3—6 kuud imetatud.	6—9 kuud imetatud.	9—12 kuud imetatud.	12 ja enam kuud imetatud.	Summa.
1086	223	279	215	83	37	30	1953
55,6%	11,4%	14,3%	11,0%	4,3%	1,9%	1,5%	
67,0%			7,7%				

Tabel I d.

3) Lapsed, kellel 1903 rõuged pandud ja kes 1903 sündinud:

Ruukfiktult toidetud, sügugi rinda jaanud.	Ruui 1 kuud imetatud.	1—3 kuud imetatud.	3—6 kuud imetatud.	6—9 kuud imetatud.	9—12 kuud imetatud.	12 ja enam kuud imetatud.	Summa.
140	40	45	44	18	—	—	287
48,8%	13,9%	15,7%	15,3%	6,3%	—	—	
62,7%							

Dr. Grothi arvud on juuremalt jaolt avalikkudest rõugepanemisekohtadest kogutud, kuhu enamasti vaesemad inimesed oma lapsi toovad. Muidugi sureb vaesemate inimeste lastest esimeses eluaastas rohkem ära, kui rikkaste lastest, aga siis on ka jäänud seda rohkem muutmist tarvis, ja selleks ka tarvis selle suremuse põhjusid põhjalikult tundma õppida.

Oma elama jäänud laste juurest leitud arvudega võrdlemiseks võttis Dr. Groth ka veel 1902. aasta jooksul surunud laste üle korjatud materjali tabeliteks kokku, ja nimelt nende laste üle, kes 1901. ehk 1902. aastal sündinud olivad. Omast arvustikust jättis ta välja surnult sündinud ja lapsed, kes ainult mõne päeva olivad elanud, ja kus toitmise mõjust veel palju rääkida ei võid, sest et niisugused lapsed enamasti päale natukesee thee midagi toitu ei olnud saanud.

Tabel II.

Surmatähtedest saadud arvud 1902. aasta jooksul surunud väikeste laste kohta.

Kuustikult toidetud, jalgugi rinneda saanud.	Kuni 1 kuud imetatud.	1—3 kuud imetatud.	3—6 kuud imetatud.	6—9 kuud imetatud.	9—12 kuud imetatud.	12 ja enam kuud imetatud.	Summa.
1977	313	119	63	13	1	—	2486
79,6%	12,6%	4,6%	2,5%	0,5%	0,04%	—	
92,9%		0,54%					

Tabel IIa.

Surmatähtedest saadud arvud 1902. aastal surunud, 1901 a. sündinute laste kohta.

Kuustikult toidetud, jalgugi rinneda saanud.	Kuni 1 kuud imetatud.	1—3 kuud imetatud.	3—6 kuud imetatud.	6—9 kuud imetatud.	9—12 kuud imetatud.	12 ja enam kuud imetatud.	Summa.
503	58	38	33	13	1	—	646
77,9%	9,0%	5,9%	5,1%	2,0%	0,2%	—	
86,9%		2,2%					

Tabel IIb.

Surmatahtedest saadud arvud 1902. a. sündinud ja 1902. a. surnud laste kohta.

Kõnitsitult toidetud, sugugi rini- da saanud.	Kuni 1 kuu imetatud.	1—3 kuud imetatud.	3—6 kuud imetatud.	6—9 kuud imetatud.	9—12 kuud imetatud.	12 ja enam kuud ime- tatud.	Summa.
1474	255	81	30	—	—	—	1840
80,1%	13,9%	4,4%	1,6%	—	—	—	
94,00%							

Kõikide tabelite juures on kaks esimest jagu all klambri läbi kottkudatud ja niisama 3 viimast järku. See on järgmisel põhjusel sündinud: 1) suremises kahe esimese järgu vahel ei ole mitte suurt vahet, kuni 1 kuu imetatud, s. o. ühest nädalast kuni nelja nädalani ei avalda veel lapse teha kohta liig suurt mõju, meie võime mõlemat jagu kofku tõmmata, et aga näidata, et ta ka koguni mõjuta ei ole, on siiski vahe tehtud. 2) Teisel poolaastal on laste seedimisewõime juba suurem, juba tulewad esimesed hambad ning näitab selle läbi loodus ise, et nüüd ärawõrutamisega hakatust võib teha. Selle pääle waadates on siis ka need lapsed, kes 6 kuud ehk rohkem imeda jaanud, kofku wõetud, nagu lapsed, keda loomuliku aega on imetatud.

Et üleüldisele otjusele jõuda, kui palju kõikidest sündinud lastest Münchenis üleüldse sugugi emarinda ei saa, ja kui palju saawad, ja kui kaua, on Dr. Groth tabeli I ja II. kottkudõtnud ja nendest saadud otjuste järele wõrdlemise teel 1902. aastal sündinud lapsed niisugusesse tabelisse kottkuseadnud. Kõigest hulgast on muidugi jälle surnult sündinud ja esimestes elupäewades surnud lapsed wäljajäetud.

1902. aastal sündis Münchenis 18,535 last, nende seas oli surnult sündinud 674, ja suri esimestel elupäewadel 879 last, kofku 1553 last, jääb järele 16,982 last, kelle toitmise üle järgnew tabel aru annab.

Tabel III.

	Sugugi rini- da saanud.	Kuni 1 kuu imetatud.	1—3 kuud imetatud.	3—6 kuud imetatud.	6—9 kuud imetatud.	9—12 kuud imetatud.	12 ja enam kuud imet.	Summa.
Elama jäänud lapsed . . .	7540	1547	1976	1503	578	217	208	13569
Ära surnud lapsed . . .	2714	430	164	86	18	1	—	3413
Elama jäänud ja ära surnud lapsed kofku . . .	10254	1977	2140	1589	596	218	208	16982
See arv kõigi laste ar- wust mitu protsenti . . .	60,4%	11,6%	12,6%	9,4%	3,5%	1,3%	1,2%	—
	72,0%			6,0%				

niisugune kunstliku toitmise juures tarvitab. Prof. Bunge nõuab, et emad lapsi umbes 9 kuud imetaks, niisuguseid emasid leidub Münchenist ainult 3—4 saja hulgaft. Need arvud on palju suuremad, kui prof. Bunge oma otsustamistele põhjaks paneb. Ja kui hävitavalt mõjub laste emarinnast ilmajätmine nende kohta. Tabel IV. näitab meile arvude varal selle kohta haledat pilti. 25,7% emarinnast ilma jäänud lastest sureb juba esimesel eluaastal, kuna neist, kes 6 kuud ehk enam on imenud, ainult 1,9%, j. o. umbes 14 korda vähem selle aja sees surma ohwriks langeb. Säär ei või enam kogemata juhtumistest kõneleba. Need arvud ei ole ka ühefordised, nad korduvad endid aast-aastalt, nad korduvad endid terwes maailmas, ja saäl teevad nad juba kolemaid summasid välja. Mis on isegi sõdade hävitused niisuguste enneaegu jurnud laste arvu kõrval! Kas ei pea siin suremuse ja sellega nii ligidases ühenduses seisva imetamisewõimetuse põhjuste järele hakatama otsima, nagu prof. Bunge seda on teinud, kas tahab weel keegi prof. Bungele liialdamist ette heita!

Nii suur kui Münchenis, ei ole mitteimetajate emade arv õnneks küll palju muudes kohtades weel mitte, aga ta on ka mujal weel suur küllalt ja on kiiresti kasvamas. Mis pärast on ta aga otse Münchenis nii suur? Terwe Baieri maa on kõige suurem õlletegemise ja õllejoomise maa maailmas, ja München, kui Baierimaa päälinn, seisab ka õlletegemise ja õllejoomise poolest maal esimesel kohal.

Kui meil prof. Bunge armustikku mitte käepärast ei oleks, peaks see asjaolu meid juba õigetele jälgedele juhtima. Seame enestele aga enne prof. Bunge otsusi filmade ette ja loeme siis Müncheni armustikku, siis peame küll jälle prof. Bunge ees mütsi maha võtma, et ta ilmale ühte imetamisewõimetuse pääwigadest on näidanud.

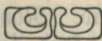
Mis pärast niipalju kunstlikult toidetud lastest sureb? Pääpõhjuseks jääb küll sündmata toit, seedimise wead, milledele wäikesed nii õrnad on wastupanema ja pääle selle halvem hoolekandmine, nagu seda ka prof. Bunge on nimetanud. Säär on aga ka weel muud põhjusid. Tähelepanemise wäärt on ühe Austria arsti, Dr. Morro, leidus, et kunstlikult toidetud laste veri ammugi nii mõjuvalt kehasse pääsenud pisselukaid ei jõua surmata, kui see imewate laste juures sünnib ja sellepärast kunstlikult toidetud lastest palju suurem arv külgehaakowate haiguste kätte haigeks jääb ja nende ohwriks langeb, kui teistest.

Emapiima omadusi on kuulnud prof. Sorhlet järgmiselt kokkuvõtnud: „Emarind annab alaliselt toitu, mis igapidi õigesti ja

otstarbekohaselt on kottuseatud, õigel hulgal, õiges soojuses, ifka wärsk ja puhas ja mis pääasi on, mida inimesed omas suures tarkusetujus mitte muutma ega parandama ei pääse."

Kuidas on meie juures imetamise wõi mitteimetamisega ja selle tagajärgedega lugu? Enne oli see küll pea kuulmata, et keegi ema oma last mitte ei imetanud ehk mitte imetada ei suutnud, praegu ei ole aga tarwis niisuguseid emasid mitte liig kaua otsida, neid on juba kaunis tihti leida. Oma osa mängib selle juures muidugi ka meie olude üleüldine muutmine. Ei saa mitte tihti enam „ema hälli heinamaale" wiia ega „kiiku kesa pääle" üles seadida, aga palju emasid ei suuda ka kõige muude põhjuste puuduse pärast imetoda. Kui suur nende arw juba on, mis on meil nende arwu kaswamise pääpõhjusteks — see kõik ootab alles uurijat. Ühte wõime aga julgesti ütelda, et mujal nii mõjuwad leitud põhjused ka meie juures tublisti tegewad jaawad olema.

Kui kaua lapsi peab imetama, selle kohta oli meil enne enam natukene liig suur kui liig wäikene mõõdupuu. Kui isesuguseid takistusi ei olnud, siis imetati harilikult 1½—2 aastani. Ei juh- tunud liig arwagi, et imetamine weel kauemini kestis ja et ema, nagu rahwa kõnekään ütleb, karjainewale pojale weel läbi karja- wärawa puskade rinna suhu pistis. See on muidugi jälle liig ja terwist furnaw. Dr. Hellat, kes meie kodumaad mööda palju ümber on rännanud, peab liig pikka imetamist otse üheks pääpõhju- seks, mispärast meie abieluliste naisterahwaste terwis enamasti nii halb on. Uuemal ajal jääb liig pikalt imetamine aga iseenesest juba ruttu vähemaks ja ei ole selle wastu enam suuremat sõda tarwis. Kes arwusid tahab, see wõib umbes 9 kuud kuni 1 aasta mõõduks wõtta, mis alla seda on, ei ole häa, mis aga üle läheb, on ka juba sest kurjast. Imetamise juures peab aga üheskoos ifka lapse ja ka ema terwist silmas peetama.

Mis haiguste kätte surewad inimesed Jurjewis (Tartus) ja mis kuudel kõige rohkem?

H. Koppel.

„S”urmalaps on inimene, liha on kui lilleke," ei ole jäädawust fiin ilmas sellel, mis sündinud on. Siisgi ei sünni meie mitte suremiseks, waid elamiseks, ei ela meie ka mitte suremiseks, waid tegemiseks, tööks, tööks mis edendab, paremuse

poole viib, niihästi üffikut inimest, kui ka terwet inimeste sugu. Põlw põlwe järele püüab jäätt edasi, kuhu eelkäijad on jõudnud, ning kahtub oma järeltulijatele mõimalikult parandatud seisukohhta parandada. Mida enam töötajaid, seda enam tööd saab tehtud, juba sellel põhjusel peaks hoolt kantama, et mõimalikult palju ilma-
sündijatest siin ka oma määratud aja tööd teevad ja mitte enneaegselt surma läbi ei lahku. Meie elu kestab 70, ja kui ta pikk on, 80 aastat, nii on see enne olnud, nii on see ka praegugi veel, aga ainult väikene osa töidest elavad nii kaua ja surevad siis loomulikku surma, kaugelt suurem hulk on ammu enne haiguste ja hädade läbi hauda viidud. Surma vastu ei ole rohtu, ei surma eest pääsmist, ei maha meie võitlus tema vastu midagi. Koguni teine lugu on aga haigustega. Haigusi võib kahte pääjattu jaotada: 1) haigused, mis elu ning tegewus enesega ühes toob, mis mitmesuguste hädade ja puuduste järelduseks on, ja 2) haigused, mis külgehakkawateks haigusteks nimetatakse, mis pisielutate läbi sünnivad, kui need meie kehas aset saavad võtta. Mõlematsugu haiguste eest jaksame endid hoida. Tarwis on haiguste eest hoidmiseks ning nende vastu võit-
lemiseks teada, mis haigused meile kõige kardetavamad on ja mis kõige enam ohwrid nõuavad. Seda peame nimelt teadma, siis võime kõigekardetavamad haigused üffikut ettevõtta ja waadata, mis nende vastu teha suudame.

Surmatõowate haiguste arwustik on meie juures alles kõige esimeses alustuses. Harilik kord on nii, et iga suremise teatamisel ja matmise-luba saamisel kohalik õpetaja surmajõnumi-tooja käest pärib, mis haiguse kätte lahkuu on surnud ja siis ülesantud põhjuse kirjuraamatusse üles tähendab. Niisuguste ülestähenduste järele seatakse aasta lõpul väikene arwustik kokku. Kui puudulik ja wale niisugune arwustik saab, teab iga õpetaja ise ka, aga ta ei suuda sinna midagi parata. Ei tunta ju üffikuid haigusi, ei ole ka õpetaja asjatundja ega jaksu aidata. Mis niisuguse arwustiku juures võib ette tulla, näitab järgmine loofene, mis mitte wäga kauges minewitus Diiwimaal tõesti olla juhtunud. Noor õpetaja, kes just hästi rahwa keelt ei tunne, pärib, nagu kord seda nõuab, igal surma korral järele, mis haiguse kätte inimene surnud. Surma teataja taluinimene ei mõista omas kohmetuses haigusele nime anda ja wastab: „niisama“. Õpetaja arwab, et see iseforti haiguse nimi on ja kirjutab kiriku-
raamatusse, surma põhjus „niisama“ haigus. Masta jooksul on kaunis hulgate inimesi „niisama“ tõbesse jurnud ja õpetaja paneb seda hoolsasti aastaaruandesse ülesse ja saadab kubermangu-walitzusele sisse. Sääb peab ametnik üffikutest kihelkondade aruannetest terve kubermangu kohta üleüldise aruande kokkuseadma, leiab sääb juures aga koguni isefuguse haiguse, mis tema tabelisje kuhugi ei

fünni, ja teatab sellest ülemusele. Tehtakse kohalikule kreistohtrile kohuseks järele uurida, mis uus haigus jääb ja jääb kihelkonnas on ilmunud ja nii palju ohvrid nõudnud. Pika kirjavahetuse järele alles saadakse selgusele, mis haigus see „niisama“ haigus on olnud. Mõne külgehaikawa haiguse, nagu rüugete, leetrite ja sarlakahaiguse kohta saab ehk veel kaunis tarvitatawaid teateid, aga üleüldse on meie, õpetajate läbi saadud, teated koguni tähtsusetu.

Wäike parandusekatse surmapõhjuse arwustiku kohta on wiimajal ajal Tartu linnas etteõdetud. Kohaliku arstide-ühisuse ettepanekul kirjutas linnawalitsus kõigile linnaõpetajatele ette, ükstäis, mis usu kirikute pääl nad ametis oliwad, et nad muidu surmude matamiseks luba ei wõi anda, kui surma põhjuse kohta mõne tohtri käest kirjalikku tunnistust ette ei näidata. Ehk Tartus küll wõrdlemisi arstiabi kerge saada on, kus palju arstisid elab ja ülikooli haigemajad töötawad, siiski jureb ka jääb iga aasta veel kaunis hull inimesi ilma arstiabi saamata. Niisuguste surmude põhjuse üle peab surmatunnistust wäljaandja arsti tema sugulaste käest ligemat seletust nõudma ja siis oma arwamise järele surmapõhjuse üles andma. Et niisuguste surmatunnistuste läbi inimestele raskusi ega kulusid ei sünnits, annawad kõik arstid neid ilma ühegi maksuta wälja. Õpetajad saadawad aasta jooksul kokkukogunud surmatähed aasta lõpul linnawalitsusesse ja see annab nad tarwiliku arwustiku kokkuseadimiseks linnaarsti kätte. Et linnaarst näeks, kas tunnistuse wäljaandja arst ise on lahunu haigust näinud, ehk ainult kirjeldamise waral oma otsuse on teinud, siis antakse linnawalitsusest igale arstile selleks walmistatud lehed kätte ja nimelt kahte jagu — sinised, kuhu arwataw surmapõhjus üles pandakse, ja walged, kuhu arst surmapõhjuse oma nägemise järele üles paneb.

Selle aasta märtsi kuu sees on Tartu linnaarst niisuguste surmatähed põhjal kolme wiimase aasta, 1901, 1902 ja 1903, surmapõhjuse arwustituid tabeliteks kokkuseatult awaldanud. Mõneleegi ehk on tabelid natukene arusaamatad, aga et neis õige ülewaatlikult wäitese ruumi pääl palju saab aruütelda, siis panen siin lugejatele awaldatud teated ka tabelite kujul ette.

Kõige kolme aasta kohta on surmaorrad surmatoojate haiguste suremise kuude kaupa arajaotatud ning näitab nii meile tabel ka weel, mis kuul Tartus inimesi ühe ehk teise haiguse kätte kõige rohkem jureb. Et tabel muidu liig suureks ja pikaks oleks läinud, siis on ainult esimene jagu haigusi, s. o. külgehaikawad haigused, üksikult ülespandud, kõik muud haigused on ühiseks arwaks kokkuõdetud:

1903. aasta kohta on veel surnud pääle surmapõhjuste wana-
duse järele ärajagatud, kunas keegi on surnud ning paneme sellepärast
ta selle tabeli siia järgnewalt üles:

Surma põhjus.	Eugu.		Wanadus aastates.										Summa.
	Meestrahmas.	Naestrahmas.	0—1	1—5	5—10	10—15	15—25	25—45	45—65	65—85	Wanem kui 85	Wan. teadmata.	
Leetrid	10	9	3	14	1	—	—	—	—	—	—	1	19
Sarlatid	8	8	2	8	5	—	—	1	—	—	—	—	16
Läkastaw kõha	3	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Influenza	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
Kurgutõbi (difteritis)	2	1	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	3
Soetõbi (tüfus)	7	4	—	2	—	—	2	2	3	2	—	—	11
Kinnalaste kõhutõbi	42	31	54	19	—	—	—	—	—	—	—	—	73
Roos	2	3	2	—	1	—	—	—	1	1	—	—	5
Berekihwitus	1	3	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	4
Viimete jooksjahaiigus	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2
Kopsupõletik	15	14	1	1	—	—	1	6	8	9	1	2	29
Kopsutiifisus	60	40	—	1	2	2	21	36	22	14	—	2	100
Muu kehajagude tiifisus	19	13	9	19	—	2	—	1	—	—	—	1	32
Kuritõbi (siifilis)	—	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Wanadus ja mõned muud haigused	21	42	—	—	—	—	—	2	6	50	4	1	63
Wähjahaiigus ja muud kaswajad	29	30	—	—	—	—	—	7	29	22	—	1	59
Kehawigastused	2	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—	—	3
Ranged kihwid	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Eündinud laste eluwõimetus	14	12	25	1	—	—	—	—	—	—	—	—	26
Pääaju ja seljauhi haigused	29	39	13	1	2	—	3	5	19	24	—	1	68
Hingamisorganide haigused	30	25	9	17	—	1	—	4	8	14	2	—	55
Südamega wewejoonte haigused	23	32	1	—	—	2	1	8	15	25	2	1	55
Mao- ja soolitate haigused	12	7	10	5	1	—	—	—	2	1	—	—	19
Muud seedimise organide haigused	14	9	—	1	—	1	2	5	9	4	—	1	23
Keerude põletik	17	11	1	3	—	—	2	11	6	4	—	1	28
Luude ja lihaste haigused	1	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2
Rahahaiigused	2	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2
Silma ja kõrwahaiigused	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Lapsewoodisje surnud	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Surmapõhjus teadmata	3	4	1	1	2	—	—	2	—	—	—	1	7
Üksiline surm õnnetuse läbi	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Summa	369	347	138	96	14	10	35	97	130	174	9	13	716

Balju huwitawat toowad meile need tabelid. Wõrdleme näituseks
eesolewa kolme aasta surnute arwu 1901-805, 1902-712, 1903-716.
1901 aastal on pea 100 inimest rohkem surnud kui kahel järgmisel
aastal, mis on selle põhjuseks olnud? Tabel annab meile kindla
wastuse: külgehaikawad haigused. Rõugete kätte on 1901 kümme
inimest surnud, järgmistel aastatel ühtegi; kõhutõbe tähte 11, järg-

mistel aastatel jälle ühtegi; soojatõbe kätte 26, järgmistel aastatel palju vähem, ja veel muud. Oleks need külgehahtawaid haigusi jõutud eemal hoida, oleks nii ja niipalju inimesi elusse jäänud.

Üleüldiselt arwatakse kuues jagu inimesi tiisikuse kätte surewat, kuidas on sellega Tartus lugu? Kolmel aastal kokku on tiisikusesse surnud 403 inimest, ehk läbistiftu 134 iga aasta; üleüldse on selle aja jooksul 2233 inimest surnud, ehk läbistiftu 744 aastaks. Nii ei ole meil mitte kuues jagu, waid koguni veel rohkem, 5 $\frac{1}{2}$ osa kõikidest surnuteft tiisikuse ohwriks langenud. Et ruum enam ei luba tabelite ütsiktuid külgesid tähelepanna, jätame seda lugija hoolteks.

Wõrdlemiseks, kui palju läbistiftu teatud wanaduses surewad, panem siia veel ühe tabeli juurde. Tabel on Saksariigi arwustiku komisjoni poolt terwes riigis kümne aasta jooksul sündinute ja mitmesuguses wanaduses ärasurnute arwu järele kokkuseatud, sellega õigete suurte arwude järele, ja annab nii kaunis õiget pilti. Et terwete summade üleskirjutamine wäga palju ruumi wõtaks, siis on wäljaarwatud, kui palju läbistiftu iga 100,000 sündinud lapseft pääle esimese, teise j. n. e. aasta lõpu weel elus on, ja mitu aastat arwatawasti sessel ja sessel eluaastal elawal inimesel weel elada on, kui ta alles terve on. Et surnult sündinud arwusid ei muudaks, nende arw aga ka teada oleks, siis on esimeses reas need 100,000 juurde arwatud, ja käiwad nii esimeses reas olewad numbrid kõikide sündinute kohta, olgu nad elawalt ehk surnult sündinud, ja alles teise reaga alustawad elawalt sündinute kohta käiwad arwud.

Niisuguste arwustiftude kokkuseadmisel ei ole mitte ainult teaduslik, waid ka suur asjalik tähendus. Kõik elukinnituse seltside tegewus toetab ennast nende pääle, kõikide terwishoiulikkude sisseseadmiste ja uuenduste tulu saab nii kogutud arwude waral näha. Selle tähtsuse pääle waadates on siis ka enam haritud riikides juba kaua aastaid suure hoolega niisuguseid arweid koguma hakatud. On katjutud nendest arwetest kindlaid seadusi leida, mille järele terwete riikide järgnewate põlweede eest hoolokandmist korraldada, millede järele ütsikute inimeste läbistiftust eelseiswat eluiga äraarwata wõiks. Neid seadusi on ikka jälle kogutud arwudega wõrreldud ja parandada katjutud ja on nad ka juba kaunis kindlaks saanud. Järgnewas tabelis on, wõrdlemiseks kogutud arwete ja niisuguste seaduste järele wäljaarwatud arwete wahel, mõlemad arwed kõrwu ülespandud. Magu näha wõib, ei käi nad ikka mitte just kokku, aga suuremat wahet ei ole neil ka palju kustil. 50-ne aastaste kohta lähewad nad peaaegu täiesti ühte. Ürilitu tarwitamise kohta on wahet niisugune, et ta palju wälja ei tee. Kui keegi 30 aastat wana on, ja leitud arwude järele nii wanad terwed inimesed weel 31 $\frac{2}{5}$ aastat elawad, wäljaarwamise järele neil aga 33 $\frac{1}{5}$ aastat weel oleks elada

tulnud, nad tõesti $61\frac{2}{5}$ aastat wanaks jaiwad, ettearwatawasti aga $63\frac{1}{5}$ aastat wanaks oleks pidanud saama, siis on see wiga nii wäikene, et tast palju rääkida ei maksa. Üksikute inimeste juures, tuleb muidagi wigasid ette, suuremate hulkadega rehwendades, nagu elufinnituse seltsides see sünnib, kus paljude finnitatutega tegemisi on, jääwad arwud kaunis tindlats, millede järele siis ka julgesti igaaastaseid kahjusid ja kasjusid ette äraarwata wõimalik on.

Mitme aasta wanadu- ses.	Kui palju weel elama jäänud		Järgneval aas- tal arwataw surewuse wõima- lus iga 10000 weel elama seast		Läbistiftu mitu aastat weel elada			
					a) arwubest saadud teadete järele		b) selleks arwude järele wäljarehenda- tud wõimaluse järele	
	meestr.	naestr.	meestr.	naestr.	meestr.	naestr.	meestr.	naestr.
Ühes surnult sündinutega ainult elaw. sündinud . .	104520	103692	2850	2453	34,4	37,1	34,2	39,6
1	74727	78260	2527	2174	35,6	38,5	38,1	42,5
2	69876	73280	649	636	36,5	48,1	53,2	56,3
3	67997	70892	332	326	48,7	50,3	54,6	57,7
13	61820	64390	231	225	49,4	51,0	54,6	57,7
20	61820	64390	35	39	44,1	45,8	47,4	50,2
30	59287	62324	75	61	38,5	40,2	41,2	44,0
40	54454	57566	93	97	31,4	33,1	33,2	35,6
50	48775	51576	136	122	24,5	26,3	25,3	27,6
60	41228	45245	215	160	18,0	19,3	18,0	19,6
70	31124	36293	382	329	12,1	12,7	11,5	12,3
80	17750	21901	811	747	7,3	7,6	6,5	6,7
90	5035	6570	1745	1683	4,1	4,2	3,3	3,4
100	330	471	3190	3138	2,3	2,4	1,8	1,8
	2	3	5193	5180	1,4	1,2	1,0	0,9

Tabelist selgemaks arusaamiseks seletame paar nähtust siin ära. Näituseks 20 aasta wanaduseni oliwad 100,000 elawalt sündinud meesterahwast weel elama jäänud 59,287 ja 100,000 elawalt sündinud naesterahwast 62,324. 21-sel eluaastal sureb arwatawasti iga 10,000 weel elawast meesterahwast 75 ära, igast 10,000 weel elawast naesterahwast 61. Oli keegi meesterahwas juba 20 aastat wanaks saanud, siis oli temal Saksa riigis leitud arwude järele weel $38\frac{1}{2}$ aastat elada, igal naesterahwal aga $40\frac{1}{5}$ aastat, ehk üleüldiselt selle kohta wäljarehendatud wõimaluse järele meesterahwal $41\frac{1}{5}$ aastat, naesterahwal 44 aastat. 100,000 elusalt sündinud lapse kohta tuleb poislastest 4520 surnult sündinud, tütarlastest 3692 surnult sündinud.

Silmapaistew on surewuse wahel meeste- ja naesterahwaste wahel. Naesterahwaid sureb sõrdlemisi wähem, kui meesterahwaid.

Täisealifeks saamisega on see wahje weel kõige wäiksem, aga siiski ikka weel tuntaw küllalt. 20 aastastest inimestest tuleb 59,287 meesterahwa kohta 62,324 naesterahwast. See wahjeford jääb pea 40 aastani ühesuguseks. See on kurwastaw nähtus. Olgu neiu nii nägusad ja nobedad kui tahawad, iga 100,000 seast peab neist 5000—6000 wanadeks tüdrukudeks jääma, ehk iga saja seast 5—6. Et mõned poisid ka weel üksikusse põlwe jääwad ja mõned lesed naesed mehele saawad, siis tuleb peaaegu wälja, et igast kümnest neiuist üks üksikuks peab jääma. Et keegi ette ärateada ei wõi, kellele see kümne seast osaks saab, siis peaks juba jellel põhjal noorte tütarlaste kasvatamisel selle pääle waadatama, et nad midagi äradoipiks, mis läbi niisugusel forral oma ülespidamist saada.

Surewus meeste- kui ka naisterahwaste seas on esimesel eluaastal kaugeft kõigefuurem. 100000 sündinud poisilapsest on esimese eluaasta lõpul weel elama jäänud 74,727, see tähendab umbes 4-ja 5-osa kõikidest on surnud, tütarlastest on aga weel elus 78,260, surnud on natukene rohkem kui wiies osa. Surewus kahaneb siis aast-aastalt kuni 13-ma eluaastani, ning on siis mõlemate sugude kohta ühtewiisi kõigewähem, hakkab siis aga, esiti wähehaawal, kuni 40 eluaastani kaswama ja tõuseb siis kaunis ruttu kuni kõigeförgema wanaduseni. Meie lühikesest tabelist ei ole jeda näha, aga ainult 9-samast kuni 15-ma eluaastani ja siis 27-mast 35-ma eluaastani on naesterahwaste surewus suurem kui meesterahwaste juures. Wiimisel ajajärgul on surewuse suurenduse pääpõhjuseks küll lastesünnitamine ja toitmine.

Ka see tabel näitab meile, et elu piir umbes 70 aastat on. Juba 60 ja 70 aasta wahel sureb jelle wanaduseni elama jäänuteft pea pool ära, kes aga siis üle 70-ne aasta on wanaks saanud, neist lahkub üle kahe kolmandiku enne kaheksakümwendat aastat. 3 iga tuhande sündinu seast jõuawad 90 aastani ja 2 igast sajast tuhandest sündinust näewad sadandat sünnipäewa.

Elukestuse pääle on inimese tööl ja tegewusel wäga suur mõju. Ka selle pääle peab weel eelolewate aastate arwu ettekuulutamisel waadatama. Teada on juba ammu, et waimulikud mehed, teistega wõrreldes, kõige kauemini elawad. Neile järgnewad aia- ja põllu-töötægijad. Gult allpool tulewad ühed ja teised käsitöölised — puusepad, kingisepad, räitsepad, weel kaunis wahje järele tulewad arstid, lihunikud, õllepruunikud. Kõige suurem on surewus trahterite ja muude joogikohtade teenrite, kellnerite, seas.

A-2311

A
i
u